

De Heer Fr. TIMMERMANS
Gemachtigd Ambtenaar
B.R.O.H.- Directie Stedenbouw
Ministerie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest
CCN-Vooruitgangstraat 80-bus 1
1035 Brussel

U/ref. : 04/AFD/186516
O/ref. : GM/BXL2.1699/s.452
Bijlage : 1 dossier

Brussel,

Mijnheer de Gemachtigde Ambtenaar,

Betreft : BRUSSEL. de Berlaimontlaan 3. Nationale Bank van België. Renivatie en gedeeltelijke vervanging van de ramen. Advies van de KCML.

In antwoord op uw brief van 5 februari 2009, ontvangen op 9 februari, hebben wij de eer u te melden dat onze Commissie tijdens haar vergadering van 4 maart 2009 over hoger vermelde werken volgend advies heeft uitgebracht.

De aanvraag betreft de renovatie van het hoofdgebouw van de Nationale Bank van België teneinde de het gebouw te optimaliseren, zowel wat betreft de gebruikerscapaciteit (verminderen van de beschikbare oppervlakte per werknemer) als wat de akoestische en thermische performantie betreft. Hiertoe worden een aantal ingrepen voorgesteld die de oorspronkelijke architectuur in min of meerdere mate zullen wijzigen. De Commissie herinnert er in dit opzicht aan dat het gebouw een emblematische realisatie is van de naoorlogse kantoorarchitectuur, gerealiseerd door architect Marcel Van Goethem tussen 1948 en 1953, met een onmiskenbare erfgoedkundige waarde. Dit leidde tot een voorstel als bescherming tot monument van het hoofdgebouw vanwege de KCML op 19 december 2007. In dit voorstel tot bescherming wordt het historisch, technisch en artistiek belang van het hoofdgebouw uitvoerig toegelicht.

Vorige versies van het renovatieproject werden in 2008 aan de KCML voorgelegd en maakten reeds het voorwerp uit van diverse adviezen. Hierbij vormde de vervanging van de oorspronkelijke ramen steevast het belangrijkste struikelblok. De KCML meent immers dat die ramen een wezenlijk onderdeel vormen van de oorspronkelijke architectuur en een intrinsieke erfgoedkundige waarde hebben. Het betreft meer bepaald een unieke toepassing van drieledige guillotineramen uitgevoerd in gelast aluminium die speciaal voor het gebouw ontworpen werden en zowel voor het exterieur als het interieur beeldbepalend zijn. De Commissie pleitte dan ook systematisch voor het behoud en de restauratie van die ramen in plaats van hun integrale vervanging door nieuwe vaste raamkaders, zoals in de eerste versie van de stedenbouwkundige aanvraag werd voorgesteld. In de loop van 2008 en 2009 vonden hieromtrent verschillende werkvergaderingen plaats met de bouwheer en ontwerper, tijdens dewelke deze problematiek uitvoerig werd besproken.

Die constructieve vergaderingen leidden reeds tot een aantal belangrijke tegemoetkomingen vanwege de bouwheer. Zo evolueerde de aanvraag meer bepaald voor wat de binnengevels betreft, uitgevend op de lichtstraten. Het nieuwe voorstel voor die gevels, dat vandaag ter advies voorligt, voorziet in het behoud van de oorspronkelijke ramen, hetgeen mogelijk wordt gemaakt door een nieuwe glazen overkapping te realiseren op niveau van het dak waardoor de patio's omgevormd worden tot binnenruimten. ***De Commissie aanvaardde reeds in het verleden dit principe en bevestigt haar gunstig advies over die ingreep die een belangrijke bijdrage levert aan de vrijwaring van het gebouw en in het bijzonder de oorspronkelijke raamkaders.***

Voor wat de ramen aan de straatgevels betreft, kon echter geen oplossing worden gevonden om deze te behouden en te restaureren en tezelfdertijd hun akoestische en thermische performantie zodanig te verbeteren dat ze aan de vooropgestelde eisen van de bouwheer beantwoorden. Naar aanleiding van een vergadering op het kabinet van Staatssecretaris Emir Kir (15/01/2009) vroeg de KCML de bouwheer die problematiek nog nader te bestuderen en meer bepaald te onderzoeken wat de reële verschil zou zijn aan energiewinst tussen de optie met "verbeterde" oorspronkelijke ramen (met name na het luchtdicht maken en de plaatsing van een performante beglazing) en de keuze voor de plaatsing nieuwe ramen in de straatgevels.

Het grootste probleem van de oorspronkelijke ramen blijkt de afwezigheid van een thermische onderbreking waardoor hun performantie – ondanks mogelijke verbeteringen - beperkt blijft. Gevolg gevend aan de vraag van de Commissie werd een prototype van een "verbeterd" oorspronkelijk raam gerealiseerd en werden in situ akoestische en thermische metingen uitgevoerd. De resultaten hiervan werden op 25/05/2009 aan de afgevaardigden van de KCML voorgesteld. Hieruit bleek dat de afwezigheid van een thermische onderbreking in de oorspronkelijke aluminium raamkaders inderdaad een belangrijke factor vormt van hun geringe energieperformantie. Immers, een "verbeterd" raam zou nog slechts een U-waarde van 5,82 W/m² K bereiken, hetgeen erg ver verwijderd is van de vooropgestelde U-waarde van 1,1. ***Zonder de exactheid van die resultaten in twijfel te willen trekken, vraagt de Commissie haar, met het oog op de volledigheid van haar dossier, de volledige meetresultaten en berekeningsnota's over te maken.***

Uit die meetresultaten blijkt dus dat het behoud van de oorspronkelijke ramen geenszins compatibel is met de prioriteiten van de bouwheer (namelijk de akoestische en thermische optimalisatie van het gebouw) die dan ook het voorstel bevestigt om de oorspronkelijke ramen van de gevels (behalve deze van de lichtstraten) te vervangen. De Commissie heeft begrip voor deze houding die voortvloeit uit een legitiem streven naar een betere performantie op thermisch en akoestisch vlak, maar die echter wel in aanvaring komt met het behoud van het erfgoed, waarmee de vervanging van de oorspronkelijke ramen moeilijk verenigbaar is. De Commissie kan dan ook slechts betreuren dat de erfgoedkundige waarde van de ramen niet de eerste prioriteit van de bouwheer is. Aangezien het gebouw op dit ogenblik ook geen beschermd monument is, kunnen de erfgoedkundige eisen van harentwege niet opgelegd kunnen worden. ***De Commissie waardeert echter ten zeerste de geleverde inspanning van de bouwheer om de bijkomende onderzoeken te verwezenlijken alsook zijn initiatief om een bijkomend deel van de oorspronkelijke ramen aan de straatkant te behouden, namelijk deze aan de toegang tot het publiek alsook de ramen van de gevel aan de Wildewoudstraat.*** Dit engagement werd schriftelijk bevestigd door de bouwheer in zijn schrijven van 3 maart jongstleden van aan de Gemachtigde Aannemer, waarvan een kopie werd overgemaakt aan de KCML. ***De Commissie vraagt dan ook dat deze wijziging van het ontwerp expliciet als voorwaarde bij de vergunning wordt opgenomen.*** Het betreft hier immers aan belangrijke verbetering aangezien dit deel van het gebouw bijzonder zichtbaar is vanuit de openbare ruimte en van aan de beschermde Sint-Michielskathedraal. ***De Commissie vraagt die inspanning nog uit te breiden tot het behoud van de oorspronkelijke ramen van de hoogste, terugwijkende verdieping aangezien de thermische verbetering hiervan minder problematisch is en het akoestisch probleem***

minder prangend is (omwille van de hoogte waarop die ramen zich bevinden en aangezien het om een terugwijkend niveau gaat).

Hiernaast vraagt de KCML rekening te houden met volgende bemerkingen over het project die nog voor verbetering vatbaar zijn of nog vragen oproepen.

-Voor wat de nieuwe ramen betreft meent de Commissie dat het voorliggende model nog sterk verbeterd kan worden. Het voorgestelde prototype vertoont immers een zeer vlak uitzicht dat sterk contrasteert met de reliëfwerking van de oorspronkelijke guillotineramen. Ze moedigt de bouwheer dan ook aan het model van de nieuwe ramen te verbeteren en te voorzien van profielen met een zekere dieptewerking.

- De Commissie vraagt het behoud van de oorspronkelijke ramen uitgevend op de lichtstraten uit te breiden tot de oorspronkelijke binnenafwerking die hiermee een geheel vormt, en dat minstens in de representatieve ruimten.

- De nieuwe glazen overkapping zou het dakniveau sterk overstijgen en hierdoor vanuit bepaalde gezichtspunten sterk zichtbaar worden. De Commissie stelt zich vragen bij de noodzaak van deze ophoging en vraagt zich af of dit volume niet lager kan worden uitgevoerd om zo weinig mogelijk boven het dakniveau uit te steken.

-De nieuwe koelplafonds bevinden zich onder het niveau van de bovenkant van de ramen waardoor ze zichtbaar zullen zijn van buiten uit. De KCML vraagt of het niet mogelijk is die plafonds hoger te plaatsen zodat ze zich boven de raamopeningen zouden bevinden. De zichtbaarheid van die plafonds zou ook verminderd kunnen worden door ze meer te laten terugwijken ten overstaan van de gevels of door ze zodanig te vorm te geven dat hun aansluiting op de ramen visueel minder storend zal zijn. Ze vraagt dit punt dan ook verder te onderzoeken en de uitvoeringsdetails te wijzigen om de visuele impact van die plafonds te beperken. Er dient in dit opzicht te worden gestreefd naar een architecturale behandeling van het technisch detail van het plafond zodat dit element beter geïntegreerd wordt in de ruimte en hier deel van gaat uitmaken in plaats van als een technische toevoeging te worden waargenomen.

- Er dient over te worden gewaakt dat de materialen die aangewend zullen worden voor de gevelisolatie compatibel zijn met de constructieve eigenschappen van het gebouw en voldoende dampdoorlatend zijn zodat ze geen aantasting veroorzaken van de muren.

Met de meeste hoogachting,

G. MEYFROOTS
Adjunct-secretaris

G. VANDERHULST
Wvd. Voorzitter

kopie : D.M.L. van het Brussels Gewest (S. Valcke)